

Davlatova Shaxnoza Muhammadiyevna
Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti o'qituvchisi
shahnozadavlatova21@gmail.com

BADIIY ADABIYOTDA YURISPRUDENSIYA VA SUD MUAMMOLARINING BADIIY TALQINI

Annotatsiya: Ushbu maqola jahon adabiyotida sud amaliyoti va sud jarayonining badiiy talqiniga bag'ishlangan asarlarni tahlil qilishga bag'ishlangan bo'lib, yuqorida ko'rsatilgan maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalarni amalga oshirish ko'zda tutilgan: sud tizimiga oid terminlarning tasnifini o'rganish, sud ishlariga oid ma'lumotlar va ma'lumotlarni to'plash misollari bilan.

Kalit so'zlar: Jarayonlar, sudlanuvchi, tergovchilar, sudyalari, tanatologik, soteriologik va esxatologik.

Abstract: The given article is dedicated to Analysis of works with artistic interpretation of jurisprudence and court proceedings in world literature the following tasks are planned to achieve the above mentioned aim: to investigate about classification of jurisprudence, to collect information and data concerning about court proceedings with some examples.

Key words: Processes, defendant, investigators, judges, thanatological, soteriological and eschatological.

Kirish

Jahon adabiyotida hayotning turli-tuman obyektiv muammolari sirasida yurisprudensiya muammolarining badiiy talqini ham o'ziga xos o'rin tutadi. Chunki yurisprudensiya – inson va u yashayotgan jamiyat o'rtasidagi munosabatlarning eng muhim halqasidir. Sud jarayonlari tasviri detektiv bo'lmagan asarlarda ham yakuniy badiiy-estetik g'oyaning yuzaga chiqishida hal qiluvchi ahamiyat kasb etishi mumkin. Binobarin, yurisprudensiya va sud jarayonlari tasviri asosan muhim ijtimoiy-falsafiy, axloqiy g'oyalarni ifoda etishga yo'naltiriladi, shu sababli ham bunday asarlarni ilmiy tadqiq etish muayyan makon va zamondagi ijtimoiy tuzilmalar mohiyatini ochishda, umuman, jamiyat va uning a'zolari o'rtasidagi murakkab munosabatlarni badiiy in'ikos ettirishda, adabiyot va hayot dialektikasini voqelantirishda muhim xulosalar berishi tayin.

Adabiyotlar tahlili

Jahon adabiyotida sud jarayonlari va yurisprudensiya muammolari tasvirlangan ko'plab asarlar mavjud. Jumladan, Lev Tolstoyning "Tirilish", Frans Kafkaning "Jarayon", "Jazo koloniyasi", "Alber Kamyuning "Begona", Aleksandr Dyumaning "Graf Monte Kristo", Fyodor Dostoyevskiyning "Jinoyat va jazo", "Aka-uka Karamazovlar", Harper Lining "Mazaxchini o'ldirish", Teodor Drayzening "Amerika fojiasi", Gabriel Garsia Markesning "Oshkora qotillik qissasi" Agata Kristining "O'nta negr bolasi" Chingiz Aytmatovning "Qiyomat", "Chingizxonning oq buluti" asarlarida sud, tergov jarayonlari, sudlanuvchi, tergovchi va sudyalari obrazlari yaratilgan.

"Tirilish" romanida voqealar rivojining borishi sud jarayoniga asoslangan. Ayni paytda muallif jamiyatda mavjud bo'lgan turli muammolar, ijtimoiy adolatsizlik, sud qatnashchilarining axloqiy, ma'naviy qiyofasi, xalq ichida shakllanib kelayotgan ijtimoiy kuchlarni harakatga undagan

omillar, shuningdek vijdon amriga quloq tutib, poklanish yo'liga o'tishga hech qachon kech bo'lmasligi badiiy idrok etilgan.

Tadqiqot metodologiyasi

Frans Kafkaning "Jarayon" romanida hech bir sabab ko'rsatilmagan holda uzoq davom etilgan sud jarayoniga tortilgan Yozef K. ismli shaxsning hayoti, ko'rgan-kechirganlari va fojiali o'limi aks etgan. Sud devonxonasi bilan tanishuv, advokat Guld bilan uchrashuv, sud maslahatchisining xotini va talaba bilan suhbat, fabrikachi, rassom bilan bahs, advokatni rad etish, o'lim hukmining ijro etilishi hodisalari asosida sirli jarayonning murakkab mohiyati aks ettirilgan.

Tahlillar va natijalar

Nobel mukofoti sohibi Alber Kamyuning "Begona" romanida muallif "Biz arziydigan yagona Iso" deya ta'riflagan Mersoning hayoti, uning ustidan ochilgan jinoyiy ish mohiyati tasvirlangan. Mersoning o'z jinoyati bo'yicha emas, balki umuman boshqa sabablar bilan aybdor deb topilishi, uning o'lim hukmi haqidagi qarashlarining mazmum-mundariyasi sud va jazolash organlarining faoliyati haqida chuqur mushohadalar qilishga undaydi.

"Jinoyat va jazo" qahramoni Raskolnikovning kampirni o'ldirishi, uning o'z jinoyati sababini o'z ongida asoslashga urinishi, oliy maqsadlar yo'lida kishilarni bemalol qurbon qilish mumkinligi haqida o'ylashi, o'z da'volarining haqligini tarixiy voqealar bilan isbot qilmoqchi bo'lgani, so'roq paytida tergovchining yuqori saviya va yuksak farosat bilan savollar bergani, insonning o'z-o'ziga beradigan ruhiy-psixologik jazosi sud mahkamalarida beriladigan jazolardan og'ir ekani muallif tomonidan mahorat bilan tasvirlangan. Dunyo adabiyotshunosligida "Tirilish" romani turli aspektlarda atroflicha tadqiq etilgan. Rus adabiyotshunosi Oksana Vinogradova "L.N.Tolstoyning "Tirilish" romanida mifologik motivlar va mifik obrazlar sistemasi" dissertatsiyasida¹ asardadagi tanatologik, soteriologik hamda esxatologik motivlar xususiyatlarini o'rgangan. Dissertatsiyaning I bobida sud motivi tadqiqiga o'rin berilgan. Adabiyotshunos bu motiv haqida ilmiy xulosalarini bayon qilar ekan, masalaning diniy, axloqiy jihatlariga alohida e'tibor qaratadi. Shuningdek, u sudning xristian ta'limotining muhim amaliyoti ekanini ta'kidlab, uni Tangri sudi va insoniy sud shaklida tasnif etilishini qayd etadi.

1861-yilda krepostnoylik huquqining bekor qilinishi Podsho Rossiyasida ijtimoiy adolatning qaror topishi uchun yetarli bo'lmadi. XIX asr 80-yillaridan Plexanov boshchiligidagi ishchilar haq-huquqlari uchun kurashishni maqsad qilgan ijtimoiy harakatlar joriy vaziyatni ijobiy tomonga o'zgartirishni maqsad qilgan ilg'or ziyolilarda umid hislarini paydo qildi. Ayni shu jarayonda ishchilar harakatini ta'qib ostiga olish, ularning a'zolarini yoppasiga qamash amaliyoti joriy qilindi. Ulug' yozuvchi va ziyoli Lev Tolstoy bu jarayonga befarq qarab tura olmas edi. Bu holat romandagi mahbuslar bilan liq to'lgan kameralar, Vera Yefremovna, Shustova singari personajlar qismatida namoyon bo'ladi. Shu bilan birgalikda buyuk adibni sud-huquq tizimi faoliyatining ilmiy-nazariy, mantiqiy asoslari qiziqtiradi.

Tolstoy sudyalar chiqarayotgan aksariyat hukmlarning mantiqsiz va adolatsiz ekaniga, jazoning muammolar yechimi bo'la olmayotganiga e'tibor qaratadi. Huquq idoralari xodimlari ham ba'zan bevosita, ba'zan bilvosita bu fikrning to'g'ri ekanligini e'tirof etaveradilar.

¹Виноградова О. Система мифологических мотивов и мифообразов романа Л.Н.Толстого "Воскресение": Дисс. канд. филол. наук. – Москва, 2021.

“– Sababi shuki, men har qanaqa sudni faqat befoydagina emas, balki g’ayriaxloqiy narsa deb bilaman.

– Hm, – dedi prokuror hamon boyagiday sezilar-sezilmas jilmayib. Bu tabassum bilan u, bunday gaplar menga ma’lum, kulgili narsa demoqchi edi”².

Chingiz Aytmatovning “Chingizxonning oq buluti” qissasida sobiq KGB tergovchisi Tansiqboyev shon-shuhrat ilinjida tuhmat va turli bahonalar bilan hibsga olingan Abutolib Quttiboyevni muvaffaqiyat bilan fosh etishga urinadi. Asarda 50-yillar boshlaridagi Stalin qatag’onining dahshatli oqibatlari o’z aksini topgan. Qissada alohida ahamiyat kasb etuvchi Chingizxon oq buluti haqidagi hikoya bevosita jamiyat taqdiriga aloqador turli masalalarga diqqatni tortadi. Muallif Chingizxonning oq bulutdan ayrilib, baxt-omaddan judo bo’lganini ta’kidlash orqali sovet davlati ham adoqsiz zulm, shafqatsiz qatag’onlar tufayli o’z omadi va istiqbolidan mosuvo bo’lganini anglatmoqchi bo’ladi. Lev Tolstoyning “Tirilish” romani jahon adabiyotidagi sud jarayonlari va yurisprudensiya muammolari aks ettirilgan asarlar orasida alohida o’rin tutadi. Roman 1899-yilda yozib tugallangan. XIX asr oxirida rus jamiyatidagi ijtimoiy-iqtisodiy vaziyat, sud huquq idoralari va xalq o’rtasidagi murakkab munosabatlar asarda mahorat bilan tasvirlangan.

Xulosalar

Xulosa o’rnida aytish mumkinki, Marya Pavlovna, Markel Kondratyev, Novodvorov, Nabatov singari “jamiyat saviyasidan yuqori” turgan, Maslova kabi “jamiyat saviyasidan past” bo’lgan kishilarni jazoga hukm etgan sud o’zining asosiy vazifasini uzoq muddat uddalay olmadi. XX asr boshlariga kelib bu jamiyat ulkan ijtimoiy-siyosiy o’zgarishlar bilan yuzlashdi.

Adabiyotshunos bu motiv haqida ilmiy xulosalarini bayon qilar ekan, masalaning diniy, axloqiy jihatlari alohida e’tibor qaratadi. Asar nihoyalani bora yotganda qamoqxonaga kelgan inglizning mahbuslarga “Injil” tarqatishi, Nexlyudovning ham muqaddas kitob mutolaasi bilan mashg’ul bo’lishi nafaqat ular, balki boshqalar uchun ham poklanish yo’li oldinda ekani, bu yo’lda bo’lishni istaganlarni Tangri yorlaqab, o’z marhamatiga musharraf qilishini anglatishga xizmat qiladi. Shu maqsad yo’lida Nexlyudov bu kitobni o’qib, uning mazmun-mohiyatini anglashga intilar ekan, (kitobning asl holda saqlanmagani, matniga o’zgartirishlar kiritilgani sababli) undagi ayrim nomuvofiqlik va mantiqiy nuqsonlarga e’tibor qaratadi. Bu jarayonda Tolstoyning xristian dini falsafasiga nisbatan tanqidiy qarashlari namoyon bo’ladi. Jahon adabiyotida muqaddas kitob va din falsafasi bu qadar teran mantiqiy talqin va tahlil qilingan asarlar u qadar ko’p emas.

Adabiyotlar:

1. Shields C. J. Mockingbird: A Portrait of Harper Lee. – New York: Henry Holt & Co., 2006; Crespino J., Finch, A. The Biography. Harper Lee, Her Father, and the Making of an American Icon. – New York: Basic Books, 2018;

2. Орлова Р. Хорошие люди штата Алабама Предисловие // Харпер Ли. Убить пересмешника. Пер. Н. Галь и Р. Облонской. - Москва: Молодая гвардия, 1964. – Стр. 5–10;

3. Харпер Ли. Мазахчини ўлдириш. – Тошкент: Академнашр, 2023. – 480 бет.

²Толстой Л.Н. Тирилиш. –Тошкент.: Илм-зиё-заковат, Б. –168..

4. Davronovna, M. M., & Muhammadiyevna, D. S. (2024, April). TILSHUNOSLIKDA EVFEMIZMLARNI O'RGANISHNINING. In *International Conference on Linguistics, Literature And Translation (London)* (Vol. 2, pp. 22-25).
5. Boboqulovna, A. D., Davronovna, M. M., & Muhammadiyevna, D. S. (2024, April). NON-LITERARY VOCABULARY OF THE ENGLISH LANGUAGE. In *Actual Problems in Higher Education in the Era of Globalization: International Scientific and Practical Conference* (Vol. 7, pp. 62-65).
- 6 .Davronovna, M. M., & Muhammadiyevna, D. S. (2024). THE PROBLEM OF STYLISTIC CLASSIFICATION OF VOCABULARY. *ILM-FAN TARAQQIYOTIDA ZAMONAVIY QARASHLAR: MUAMMO VA YECHIMLAR*, 14, 12-15.
7. Muhammadiyevna, D. S. (2024). The Role of Euphemisms in World Linguistics. *EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION*, 4(1), 124-127.
9. Muhammadiyevna, D. S. (2024). ANALYSIS OF JARGONS IN NEWSPAPER. *IJTIMOYIY FANLARDA INNOVASIYA ONLAYN ILMIY JURNALI*, 4(1), 139-142.
10. Muhammadiyevna, D. S. (2024). Semantic Classification of the Uzbek Touristic Terminology. *EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION*, 4(1), 120-123.
11. Mardanova, M., & Tojiyev, M. (2024). EUPHEMISM AS AN ELEMENT OF ETHNOCULTURAL COMMUNICATION. *Ilm-fan va ta'lim*, (8 (23)).
12. Sobirjonovna, S. M., & Murodullayevna, Q. M. (2023). Chet tillarni oqitish nazariyasi va uning maqsadi. *Journal of Universal Science Research*, 1(4), 150-158.